

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 316.615

К. А. АГАЛАРОВА

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

У статті розглядаються основні тенденції між сформованими традиціями в українській вищій школі та новими віяннями, пов'язаними зі вступом у світовий освітній простір. Зазначається, що головна мета інноваційної освіти – збереження і розвиток творчого потенціалу людини та підкреслюється, що головний принцип інноваційної освіти полягає в тому, що вона спрямована на формування світогляду, ґрунтованого на багатокритерійності рішень, терпимості до інакомислення й відповідальності за свої дії.

У статті наголошується, що нова освітня парадигма як пріоритетне завдання освіти (загальної, середньої та вищої) передбачає орієнтацію на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку. Також, у статті перераховуються основні пріоритетні напрями державної політики в галузі освіти. Розкрито сутність засад Національної доктрини освіти та її концептуальні положення. Підкреслюється важливість Національної доктрини освіти у переході до нового типу освіти.

Ключові поняття: освіта, освітня парадигма, національна доктрина.

З перетворенням України на суверенну державу, удосконалення системи освіти, її докорінне реформування стає основою відновлення інтелектуальної потенції нації, здійснення національного відродження, державності та демократизації українського суспільства. Тому актуальним завданням соціології стає розробка концепції модернізації вітчизняної системи освіти та її змісту. У Національній доктрині розвитку освіти України окреслені тривалі пріоритети освіти та визначені шляхи її трансформації, де першочергового значення набуває освіта саме як чинник розвитку особистості. Це потребує глибинного аналізу основних змін у сфері освіти в контексті соціологічної науки, які зумовлені суспільними змінами – переходом від індустріального до постіндустріального, інформаційного суспільства, яке стає більшою мірою людиноцентристським, адже індивідуальний розвиток людини є не лише показником прогресу, а й передумовою наступного розвитку суспільства. Оскільки освіта забезпечує індивідуальний розвиток людини, важливо трансформувати її в контексті вимог і можливостей ХХІ ст.

Становлення соціології освіти в Україні пов'язане з працями багатьох учених-соціологів. Серед вітчизняних дослідників гідний внесок у соціологію освіти зробили В. І. Астахова, яка досліджує соціальні проблеми вищої школи; В. С. Бакіров, М. П. Лукашевич, Ю. О. Чернецький, які роз-

глядають освіту як соціальний інститут; Л. М. Герасіна, Є. А. Подольська, які розкривають освіту як соціально-культурний процес; Ю. М. Комар, В. О. Лозовий, В. С. Журавський, у полі діяльності яких – проблеми само-реалізації та самовиховання особистості в системі освіти; Н. Ф. Головатий, що аналізує проблеми студентства як соціальної групи. Водночас недостатньо окресленими є основні засади сучасної освіти в контексті європейського освітнього простору.

Метою статті є розкриття основних принципів сучасної освітньої парадигми.

Десятки років навчальний процес укладався у формулу $S \rightarrow O$, де суб'єктом був викладач, а об'єктом – студент. Таке співвідношення не завжди є ефективним. Адже студент також стає суб'єктом навчання. У новій моделі викладач і студент – це не традиційні вчитель і учень, а два дослідники, які здійснюють спільний пошук істин. Для постмодерного університету характерні «діалогове, дискусійне знання» і зростання значення «локального знання», завдяки чому виникають нові структури авторитету й відкриваються можливості для конструювання альтернативних ідентичностей.

У нових суб'єкт-суб'єктних відносинах викладач уже не стільки навчає, скільки допомагає студентові вчитися самостійно. $S \leftrightarrow S$ -відносини – це активна співпраця, у результаті якої студент здобуває знання, набуває умінь і навичок, а викладач – майстерності. У цих відносинах спільним об'єктом для них є фах, на який спрямована співпраця. Разом із тим, сьогодні навіть у гуманітарних науках такі відносини опосередковані спільними умовами навчання – сучасними технологіями як засобами активізації та спрямування навчального процесу, що перетворює класичну дихотомію на тричленне відношення.

Цю концепцію, яка вище описана доволі схематично, американські вчені Роберт Бар і Джон Таг назвали «ною парадигмою вищої освіти». У соціологічних термінах ідеться про зміну ролей агентів навчального процесу. На студентів перекладається відповідальність за їхнє навчання. Заклад вищої освіти мобілізує студентів, а не просто забезпечує викладання, як раніше. Якщо стара парадигма передбачала переважно розроблення нових програм та курсів, трансляцію їх від викладача до студентів, то нова – створення атмосфери відповідальності, середовища, що стимулює самопідготовку, оцінювання знань на початку, в середині та наприкінці навчального курсу (модульні заліки), роботу з кожним студентом. Результатом роботи студента буде одержання «кредиту», що засвідчує опанування ним необхідних знань, умінь і навичок, незалежно від того, де і яким чином він їх здобув. Саме тому студент повинен бути активним агентом навчального процесу, пошуку та накопичення власних знань.

За новою парадигмою, викладачі зазвичай створюють активне навчальне середовище для студентів, але самі не обов'язково мають бути залученими до окремих форм навчальної активності. Головне – сформулювати

потяг і творче ставлення до навчання, створити для цього відповідні умови. Саме тому західні університети переходять на цілодобовий доступ до бібліотек, Інтернету та іншої інфраструктури навчання для забезпечення самостійної роботи студентів. Викладач таким чином, виступає радше не в ролі аудиторного «всезнайки», а як тренер, котрий розробляє план гри, вправи, дає поради й контролює роботу членів команди.

Для реформування системи вищої освіти в Україні характерний пошук оптимальної відповідності між сформованими традиціями в українській вищій школі й новими віяннями, пов'язаними зі вступом у світовий освітній простір. На цьому шляху спостерігаємо кілька тенденцій.

Перша пов'язана з розвитком багаторівневої системи в багатьох університетах України. Переваги цієї системи в тому, що багаторівнева система організації вищої освіти забезпечує ширшу мобільність щодо темпів навчання й вибору майбутньої спеціальності. Вона формує здатність у випускника освоювати на базі здобутої університетської освіти нові спеціальності.

Друга тенденція – значне збагачення закладів вищої освіти сучасними інформаційними технологіями, широке підключення до мережі Інтернет та інтенсивний розвиток дистанційних форм навчання студентів.

Третя тенденція – університизація вищої освіти в Україні й процес інтеграції всіх закладів вищої освіти з провідними в країні й у світі університетами, що зумовлює появу університетських комплексів.

Четверта тенденція полягає в переведенні вищої школи України на самофінансування.

П'ята тенденція – відновлення вищої професійної освіти з урахуванням світових стандартів. Тому спостерігаємо перехід українських ЗВО в режим дослідно-експериментальної роботи з апробації нових навчальних планів, освітніх стандартів, нових освітніх технологій і структур управління.

Освіта – це наука й мистецтво озброїти людей різного віку знаннями про труднощі та проблеми, з якими їм, імовірно, доведеться зіткнутися, і засобами подолання труднощів та розв'язання проблем. Вищого рівня професійної освіти – творчої майстерності – неможливо досягти без загальної гуманітарної освіти й без інноваційних підходів до розв'язання будь-яких проблем (соціально-економічних, виробничо-технологічних, економічних тощо). Орієнтація на ці стратегічні напрями прийнятна, але консерватизм, властивий вищій школі, перешкоджає рухові вперед.

Головна мета інноваційної освіти – збереження й розвиток творчого потенціалу людини. Проте сьогодні недостатньо творчості та проектування. Освіту потрібно сприйняти як загальнолюдську цінність. Для цього, насамперед, необхідно зробити так, щоб вона розвивала гармонійне мислення, побудоване на поєднанні внутрішньої свободи особистості та її соціальної відповідальності, а також терпимості до інакомислення.

Сьогодні мисляча людина зобов'язана спостерігати, аналізувати, вносити пропозиції, відповідати за ухвалені рішення й уміти долати конфлікти та суперечності. А для цього вона повинна мати культуру, багатокритерійну установку розв'язання завдань, а також розуміти, що ніхто не може претендувати на істину в останній інстанції й жодну теорію не можна вважати універсальною та вічною.

Отже, головний принцип інноваційної освіти полягає в тому, що вона спрямована на формування світогляду, заснованого на багатокритерійності рішень, терпимості до інакомислення й відповідальності за свої дії.

Принцип розвитку – розвиток міждисциплінарних зв'язків, формування системи узагальнених понять – передбачає таку організацію інформаційного простору знань, яка дозволила б науці уникнути роздроблення й вузької спеціалізації.

Принцип поліхромантичності мислення, або «бінокулярності інтелектуальної діяльності». Цільове призначення цього принципу подібне до призначення бінокулярного зору.

Аналіз процесів реформування освітніх систем у розвинених країнах засвідчує, що всі вони зумовлені необхідністю формулювати нову парадигму освіти. У зв'язку з інтеграційними процесами, створенням світового освітнього простору така парадигма у своїй основі має бути актуальною й у загальних рисах спільною для всього світу.

У межах ЮНЕСКО 1992 р. створено Міжнародну комісію з освіти XXI ст., завданням якої було і є розв'язання сучасних загальнолюдських проблем, які самотужки не спроможна вирішити жодна країна, хоч би яку потужну економіку вона мала. Щоб виконати такі завдання, потрібно поєднати економічні, інтелектуальні й духовні можливості всього світового товариства.

Реалізація цих підходів вимагає розроблення нової освітньої парадигми, спрямованої, насамперед, на розвиток духовності та творчої сутності людини. Головним завданням освітньої практики є не лише вивчення законів природи та суспільства, а й діяльнісне оволодіння гуманістичною методологією творчого перетворення світу, гармонізації відносин у системі «людина – природа – суспільство».

Термін «парадигма» (від грец. – приклад, взірець) означає теорію або модель порушення проблеми, яку певне наукове співтовариство взяло за зразок розв'язання дослідницьких завдань. Принципи загальноприйнятої парадигми – методологічна основа єдності певного наукового товариства (школи, напряму), що значно полегшує їхню професійну комунікацію.

У праці С. Подмазіна «Особистісно орієнтована освіта» поняття «парадигма» визначено так: «Парадигма являє собою модель, що використовується для розв'язання не лише дослідницьких, а й практичних завдань у певній галузі діяльності. Потреба в новій парадигмі виникає у зв'язку з переходом до нових типів мислення і нових способів перетворення дійсності» [3]. Нова парадигма як пріоритетне завдання освіти (загальної, серед-

ньої та вищої) передбачає орієнтацію на інтереси особистості, адекватні сучасним тенденціям суспільного розвитку.

Освіту можна вважати спрямованою на інтереси особистості, якщо через неї можна розв'язувати такі завдання:

- гармонізувати відносини людини з природою через засвоєння сучасної наукової картини світу;

- стимулювати інтелектуальний розвиток і збагачення мислення, творчість через засвоєння сучасних методів та засобів наукового пізнання;

- керуючись тим, що людина живе в суспільстві, домогтися її успішної соціалізації через занурення в наявну культуру, зокрема техногенну, у комп'ютеризоване середовище;

- враховуючи, що сучасна людина живе в умовах насиченого активного інформаційного середовища, навчити її жити в його потоці, створити умови для безперервної освіти;

- зважаючи на інтегративні тенденції розвитку науки й техніки та потребу в новому рівні наукової грамотності, створити умови для здобуття широкої базової освіти, яка дасть змогу доволі швидко переходити до суміжних галузей професійної діяльності [3].

Нова освітня парадигма передбачає стосовно вищої освіти також набуття компетентності, ерудиції, формування творчості, культури особистості. І в цьому її головна відмінність від старої парадигми, що загалом була спрямована на навчання (її гаслами були: знання, вміння, навички і виховання).

Пошук шляхів запровадження нової парадигми й відповідних нових моделей освіти не обмежують збільшенням обсягів змісту навчальних дисциплін або термінів навчання. Ідеться про досягнення принципово інших цілей освіти, які ніколи раніше не формулювали, і які полягають у досягненні нових, вищих рівнів освіченості кожної особистості та суспільства загалом.

Національна доктрина розвитку освіти в Україні (затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 р. № 327/2002) – це державний документ, який визначає систему концептуальних ідей і поглядів на стратегію та головні напрями розвитку освіти у першій чверті XXI ст.

Метою державної політики в галузі освіти є створення умов для розвитку особистості й творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, які будуть ефективно працювати та навчатися впродовж життя, зберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати й зміцнювати незалежну, демократичну та правову державу як невід'ємну складову європейської й світової спільноти.

Пріоритетними напрямами державної політики в галузі освіти є: її особистісна орієнтація, формування національних і загальнолюдських цінностей, створення для громадян рівних можливостей для здобування освіти, постійне підвищення якості, оновлення змісту та форм організації на-

вчально-виховного процесу, розвиток системи безперервної освіти та навчання впродовж життя, пропаганда здорового способу життя, розширення україномовного освітнього простору, забезпечення освітніх потреб національних меншин, забезпечення економічних і освітніх гарантій для професійної самореалізації педагогічних, науково-педагогічних працівників, підвищення їх соціального статусу, запровадження освітніх інновацій, інформаційних технологій, створення індустрії сучасних засобів навчання й виховання, повне забезпечення ними навчальних закладів, створення ринку освітніх послуг та його науково-методичне забезпечення, інтеграція української освіти в європейський і світовий освітній простір.

У Національній доктрині розкрито обов'язок держави щодо забезпечення основних напрямів діяльності освітніх установ, наголошено на національному характері освіти й виховання, рівних можливостях для здобуття якісної освіти, накреслено шляхи забезпечення безперервності освіти, навчання впродовж життя, підкреслено необхідність застосування інформаційних технологій в освіті. Чітко сформульовано вимоги до сучасного управління освітою, до економіки освіти, вказано на необхідність поєднання освіти й науки, підготовки педагогічних і науково-педагогічних кадрів, які були б спроможні забезпечувати соціальні гарантії учасникам навчального процесу. У доктрині визначено стратегічні завдання освітньої галузі у сфері міжнародної співпраці.

В останньому розділі Національної доктрини спрогнозовано такі очікувані результати: «Реалізація Національної доктрини забезпечить перехід до нового типу освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства. У результаті цього відбудуться потужні позитивні зміни у системі матеріального виробництва та духовного відродження, в структурі політичних відносин, побуті та культурі» [2].

На основі цих засад розроблено підвалини концепції вищої освіти. А саме:

- відповідність суспільним потребам, що змінюються;
- перехід від жорстких, уніфікованих схем до багатоманітності форм власності, джерел фінансування навчання та наукових досліджень, організаційних структур;
- багатоваріативність навчально-методичної роботи (самостійне визначення закладами вищої освіти форм і методів навчального процесу, упровадження прогресивних педагогічних технологій та різних форм контролю знань студентів, використання пришвидшеного навчання за індивідуальними навчальними планами);
- демократизація управління вищою освітою (розширення прав і повноважень закладів вищої освіти, удосконалення їх структури, розроблення правил та проведення прийому студентів, вирішення кадрових питань, організація виробничої й комерційної діяльності, міжнародна співпраця);

– єдність системи вищої освіти: поєднання демократизації управління з єдиними державними вимогами, з упровадженням єдиних освітніх стандартів з єдиними критеріями оцінювання діяльності закладів вищої освіти та визначення їхнього статусу;

– інтеграція освіти й науки, активізація наукових підрозділів, співпраця з НАН України та галузевими академіями наук;

– удосконалення формування контингенту студентів; пошук, підтримання та стимулювання розвитку обдарованих дітей, підлітків, юнацтва, диференційоване навчання обдарованих студентів;

– формування механізму розподілу та соціального захисту випускників, розроблення відповідної нормативної бази, зокрема відповідальності сторін за невиконання своїх обов'язків;

– посилення виховної роботи, розроблення концепції виховання студентської молоді; суворе дотримання закону про світський характер державної освіти;

– подальша інтеграція української вищої школи й науки до європейського та світового освітнього й наукового простору, співпраця з міжнародними, регіональними та національними фондами, налагодження взаємовигідних зв'язків із закордонними партнерами, заохочення закордонних інвесторів до участі в розвитку вищої освіти та науки в Україні.

Зазначені концептуальні положення документально відображено в Законі України «Про освіту», Національній доктрині розвитку освіти в Україні, Законі України «Про вищу освіту», нормативних документах Міністерства освіти і науки України.

Висновки. Таким чином, завдяки реалізації нової національної доктрини зростуть самостійність і самодостатність особистості, її творча активність, що зміцнить демократичні основи громадянського суспільства й прискорить його розвиток; активізуються процеси національної самоідентифікації особистості, підвищиться її громадянський авторитет, а також статус громадянина України в міжнародному соціокультурному середовищі.

Список використаної літератури

1. Конспект лекцій з дисципліни «Соціологія освіти та виховання» для студентів спеціальності 054 «Соціологія» / уклад. К. А. Агаларова. Харків : НТУ «ХПІ», 2016. 98 с.

2. Стратегія розвитку освіти в Україні. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у XXI столітті. URL: <https://studfiles.net/preview/5539372/page:27/> (дата звернення: 28.07.2018).

3. Освіта в сучасній Україні. URL: http://pidruchniki.com/12461220/pedagogika/osvita_suchasniy_ukrayini (дата звернення: 28.07.2018).

Стаття надійшла до редакції 12.08.2018.

Агаларова К. А. Характеристика и основные принципы современной образовательной парадигмы

В статье рассматриваются основные тенденции между сложившимися традициями в украинской высшей школе и новыми веяниями, связанными с вступлением в мировое образовательное пространство. Отмечается, что главная цель инновацион-

ного образования – сохранение и развитие творческого потенциала человека. Подчеркивается главный принцип инновационного образования, который заключается в направленности на формирование мировоззрения, основанного на багатокритерийности решений, терпимости к инакомыслию и ответственности за свои действия. Отмечается, что новая образовательная парадигма как приоритетная задача образования (общего, среднего и высшего) предполагает ориентацию на интересы личности, адекватные современным тенденциям общественного развития. Перечисляются основные приоритетные направления государственной политики в области образования. Раскрывается сущность основ Национальной доктрины образования и ее концептуальные положения. Подчеркивается важность Национальной доктрины образования в переходе к новому типу образования.

Ключевые понятия: образование, образовательная парадигма, национальная доктрина.

Agalarova K. A. Characteristics and Basic Principles of the Modern Educational Paradigm

The urgent task of sociology is the development of the concept of modernization of the domestic system of education and its content. The National Doctrine for the Development of Education of Ukraine outlined the long-term priorities of education and identified the ways of its transformation, where education is of primary importance as a factor in the development of the individual. This requires a profound analysis of the major changes in the field of education in the context of sociological science, which are conditioned by social changes – the transition from industrial to postindustrial, information society, which becomes more human centered, since individual development is not only an indicator of progress, but also a prerequisite for future development of society. Since education provides individual development of a person, it is important to transform it in the context of the requirements and capabilities of the XXI century.

The article deals with the main tendencies between the established traditions in the Ukrainian high school and the new trends connected with entering the world educational space.

It is noted that the main objective of innovation education – the preservation and development of creative potential of man and emphasizes the main principle of innovation education is that it is aimed at forming a worldview based on multi-criterion solutions, tolerance to dissent and responsibility for their actions.

The article emphasizes that the new educational paradigm as a priority task of education (general, secondary and higher) presupposes an orientation towards the interests of the individual, which are adequate to the modern tendencies of social development. It is noted that the new educational paradigm provides for the acquisition of competence, erudition, creativity, and personality culture in relation to higher education. In this, her main difference from the old paradigm, which was generally aimed at learning (its slogans were: knowledge, skills, skills and upbringing).

Also, the article lists the main priorities of the state policy in the field of education. The essence of the principles of the National Doctrine of Education and its conceptual provisions is revealed. Emphasizes the importance of the National Doctrine of Education in the transition to a new type of education.

Key words: education, educational paradigm, national doctrine.